

- <https://www.fondsk.ru/news/2017/12/14/kljuhevaja-stavka-frs-i-sinhronnye-tancy-centrobankov-45261.html>
2. Mandler M. Explaining ECB and Fed interest rate correlation: Economic interdependence and optimal monetary policy. URL: http://economics.soc.uoc.gr/macro/docs/Year/2011/papers/paper_1_116.pdf
 3. Belke A. and Cui Y. US–Euro Area Monetary Policy Interdependence: New Evidence from Taylor Rule-based VECMs. *The world economy*. 2010. Volume33, Issue5. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/j.1467-9701.2010.01227.x>
 4. Belke A., Gros D. Asymmetries in Transatlantic Monetary Policy-Making: Does the ECB Follow the Fed? *Journal of Common Market Studies*. 2005. Vol. 43, No. 5. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=857632
 5. Scotti C. A Bivariate Model of Fed and ECB Main Policy Rates. *International Finance Discussion Papers*, 2006. № 875. URL: <https://www.federalreserve.gov/Pubs/IFDP/2006/875/ifdp875.htm#foot82>
 6. Monetary policy of the Federal Reserve System. Federal Reserve Bank of St. Louis. URL: <https://www.federalreserve.gov/monetarypolicy>
 7. Effective Federal Funds Rate. Federal Reserve Bank of St. Louis. URL: <https://fred.stlouisfed.org/series/FEDFUNDS>
 8. Overnight Reverse Repurchase Agreements. Federal Reserve Bank of St. Louis. URL: <https://fred.stlouisfed.org/series/RRPONTSYD>
 9. What is the main refinancing operations rate? European Central Bank. URL: <https://www.ecb.europa.eu/explainers/tell-me/html/mro.en.html>
 10. Guideline of the European Central Bank on the implementation of the Eurosystem monetary policy framework (ECB/2014/60). European Central Bank. URL: https://www.ecb.europa.eu/ecb/legal/pdf/oj_jol_2015_091_r_0002_en_txt.pdf
 11. Key ECB interest rates. European Central Bank. URL: <http://sdw.ecb.europa.eu/reports.do?node=10000025>

УДК 334.716:338.31

JEL classification: D22, L25, L26, O11

Дергалюк Б.В.

канд. економ. наук, доцент
ORCID ID: 0000-0001-8791-9121

Погребняк А.Ю.

канд. економ. наук
ORCID ID: 0000-0003-2421-476X

Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ПОДОЛАННЯ ДИСПРОПОРЦІЙ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ В КОНТЕКСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТРУКТУРНИХ ЗМІН

OVERCOMING IMBALANCES FOREIGN TRADE IN THE STATE REGULATION OF STRUCTURAL CHANGES

Дослідження присвячено обґрунтуванню інструментів та заходів щодо подолання структурних диспропорцій зовнішньої торгівлі як важливої складової підвищення ефективності державного регулювання структурних змін у національному господарстві. На основі аналізу показників обсягу та структури експорту України визначено, що

зовнішня торгівля характеризується збереженням розбалансованості між низько- та високотехнологічною продукцією, переважанням сировинної складової, низькими темпами переорієнтації на нові перспективні ринки. Теоретико-методологічну основу дослідження становлять наукові праці провідних вітчизняних учених у сфері державного регулювання та структурної політики. Вирішення наукових завдань здійснювалось з використанням наступних методів дослідження: аналізу та синтезу; методи порівняння та узагальнення; системний і комплексний. Обґрунтовано, що за рахунок структурних реформ, які відбуваються в сучасних умовах, Україна має можливості здійснити переорієнтацію експорту на високотехнологічні продукти, підвищити свої конкурентні позиції на світовому, насамперед європейському, ринку та забезпечити умови для формування мереж зростання, отримання синергійного ефекту у розрізі регіональних, територіальних та інших складових структури національної економіки. Запропоновано інструменти досягнення такого ефекту, де серед основних виділено фінансово-економічні, структурно-організаційні, консультативно-інформаційні. Виявлено, що вагому роль у інтенсифікації здійснення структурних зрушень у зовнішній торгівлі має бути відведено політиці таргетування.

Ключові слова: структурна політика, державне регулювання, диспропорції, національна економіка.

The research is devoted to the substantiation of instruments and measures to overcome the structural imbalances of foreign trade as an important component of improving the effectiveness of state regulation of structural changes in the national economy. On the basis of the analysis of the indicators of the volume and structure of Ukraine's exports, it is determined that foreign trade is characterized by preserving the imbalance between low and high-tech products, the predominance of the raw material component, and the slow pace of reorientation to new promising markets. Theoretical and methodological basis of the research are the scientific works of the leading Ukrainian scientists in the field of state regulation and structural policy. The solution of scientific tasks was carried out using the following research methods: analysis and synthesis; methods of comparison and generalization; systemic and complex method. It is substantiated that due to structural reforms that are taking place in modern conditions, Ukraine has the opportunity to reorient the export of high-tech products, to increase its competitive position in the world, first of all, in the European market, and to provide conditions for the formation of networks of growth, obtaining a synergistic effect in the context of regional, territorial and other constituent structures of the national economy. The instruments for achieving such an effect are proposed, among which the main ones are financial-economic, structural-organizational, consulting and informational. It has been revealed that a significant role in intensifying the implementation of structural shifts in foreign trade should be given to targeting policies.

Keywords: structural policy, state regulation, disparities, national economy

Вступ. З часів здобуття незалежності в Україні зростання економіки забезпечувалось переважно екстенсивним шляхом за рахунок сировинних галузей економіки, що гальмувало здійснення структурних змін в економіці, які б забезпечили її сталий інноваційний розвиток. Диспропорції проявилися в усіх елементах структури національної економіки – галузевих, регіональних, зовнішньоторговельних тощо. Серед причин такої ситуації найвагомішими виявились значна залежність економіки України від пострадянських країн, у першу чергу від економіки Російської Федерації, а також несистемність державної структурної політики протягом тривалого періоду після здобуття незалежності. У наслідок зазначеного українська

економіка так і не змогла стати конкурентоспроможною на світовому ринку та інтегруватися до високотехнологічних виробничих ланцюгів.

Складна політико-економічна ситуація, яка склалася через військову агресії з боку Російської Федерації, більш гостро поставила питання необхідності структурних змін, насамперед переорієнтації зовнішньої торгівлі як з точки зору пошуку нових ринків, так і з точки зору продукції, що експортується. Саме тому аналіз структури зовнішньої торгівлі є важливим в контексті державного регулювання структурних змін, оскільки визначення найбільш конкурентних на зовнішніх ринках виробництв дозволить зосередити на їх підтримці наявні ресурси та інструменти державного регулювання, що у перспективі сприятиме формуванню високотехнологічних точок зростання для економіки в цілому.

Питанням диспропорцій зовнішньої торгівлі, як одному з найвагоміших елементів державного регулювання структурних змін присвячено велику кількість наукових досліджень як іноземних, так і вітчизняних науковців, таких як Мех О. А., Романової Т. В., Шинкарук Л. В., Шинкоренко Т. П., Шовкун І. А. та багатьох інших.

Але важливим та не у повній мірі дослідженим лишається питання ідентифікації тих виробництв, підтримка яких дозволить вийти на зовнішні ринки з високотехнологічною продукцією та в перспективі дасть поштовх для інноваційного розвитку суміжних галузей і економіки в цілому.

Постановка завдання. Метою даної роботи є обґрунтування доцільності зосередження заходів державного регулювання структурних змін на підтримці конкретних виробництв, які здатні виготовляти складну високотехнологічну продукцію, здатну конкурувати на нових ринках та дати поштовх до розвитку суміжних галузей.

Методологія. Теоретико-методологічну основу дослідження становлять наукові праці провідних вітчизняних учених у сфері державного регулювання та структурної політики. Вирішення наукових завдань здійснювалось з використанням наступних методів дослідження: аналізу та синтезу; методи порівняння та узагальнення; системний і комплексний.

Результати дослідження. Аналіз структури зовнішньої торгівлі країни дає можливість побачити загальну картину щодо стану економіки в цілому. Особливо це стосується країн, економіки яких є відкритими. До таких відноситься і Україна, оскільки експорт товарів і послуг становив 47,9 % від ВВП, а імпорт – 55,6 % (дані за 2017 рік) [1].

Відкритість економіки дає країні ряд можливостей щодо залучення іноземних інвестицій, стимулювання конкуренції і, як наслідок, підвищення конкурентоспроможності держави тощо. Але, в той же час, несе і суттєві загрози пов'язані з нездатністю вітчизняних виробників конкурувати з іноземними та залежністю економіки від світової кон'юнктури, особливо якщо у структурі експорту переважають низькотехнологічні сировинні товари та їх номенклатура є відносно не значною. Саме зазначені загрози

мають враховуватися при здійсненні структурних змін в економіці України і, як наслідок, у структурі зовнішньої торгівлі.

Вихід України на зовнішні ринки є запорукою економічного зростання країни, особливо в умовах втрати частини ринків у зв'язку з військовою та політичною агресією з боку Російської Федерації. Ринок Росії з моменту проголошення незалежності був найбільшим для українських виробників як з точки зору експорту, так і імпорту товарів і послуг, хоча зазначена тенденція останніми роками суттєво змінилася (див. рис. 1). Саме тому виходу на нові ринки докладаються значні зусилля, які вже мають свої результати: станом на 2018 рік Україною укладено угоди про вільну торгівлю з 45 країнами, на завершальному етапі знаходиться укладення угоди з Ізраїлем, що дає Україні гарні перспективи розвитку зовнішньої торгівлі.

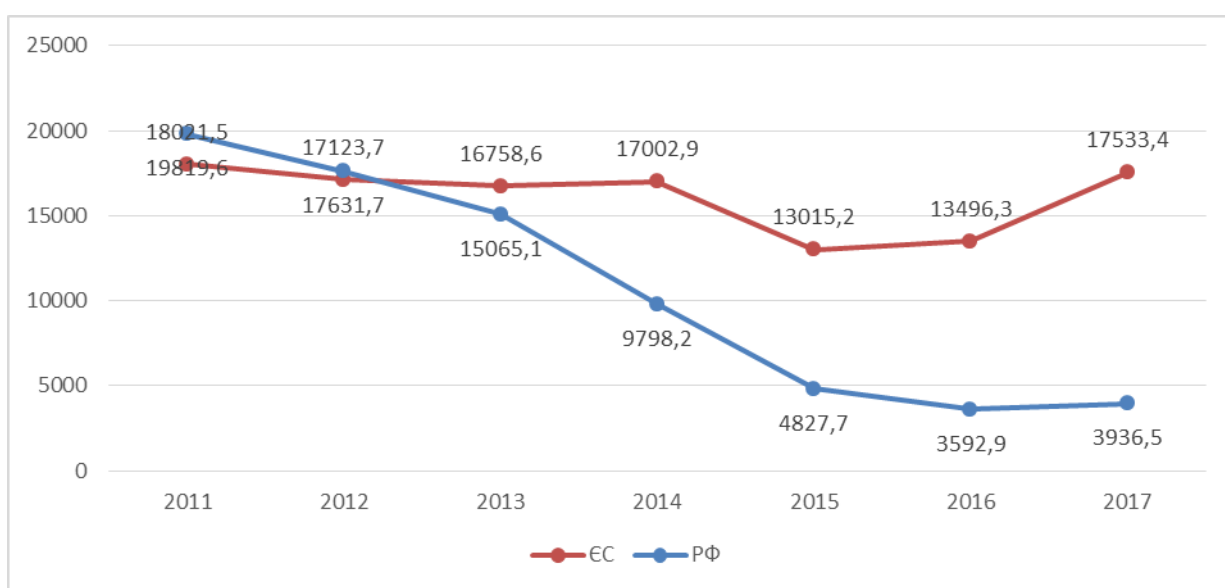

Рисунок 1 - Обсяг експорту України до країн ЄС та Російської Федерації (млн. дол. США)

Джерело: [1]

Значно гірше складається ситуація з товарною структурою експорту, яка вже традиційно залишається сировинною. Втрата економічного потенціалу АР Крим та промислових районів Донецької та Луганської областей призвели до значної зміни у структурі як експорту, так і структурі виробництва в цілому (див. рис. 2)

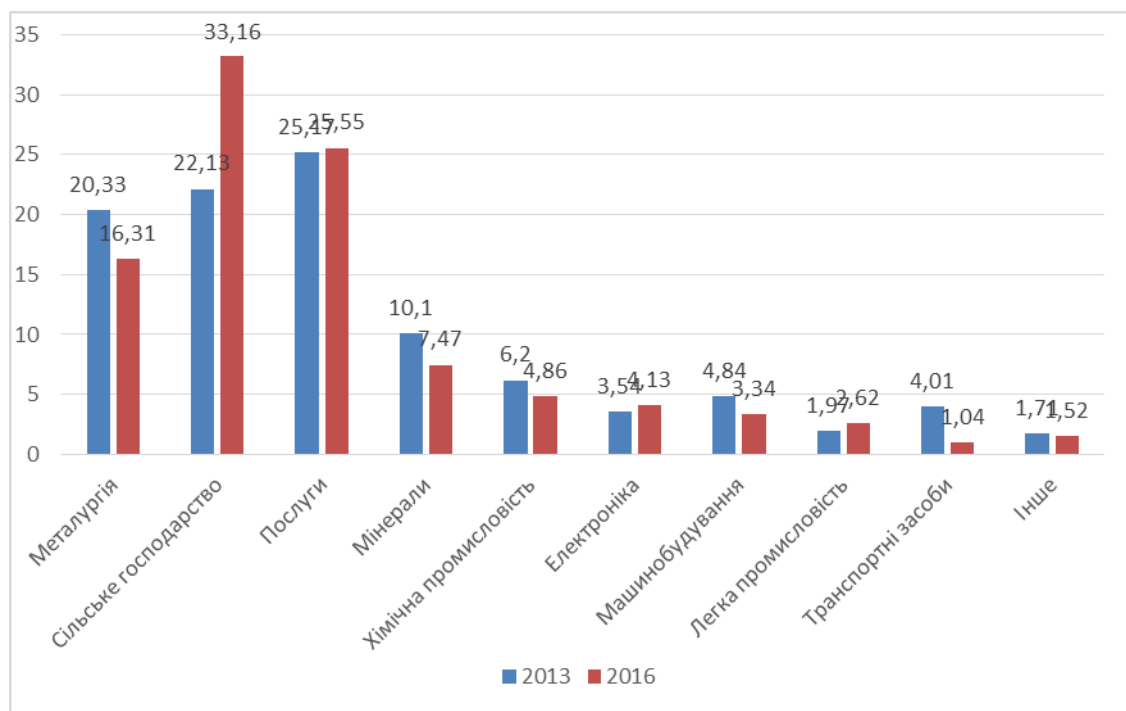

Рисунок 2 - Структура експорту за галузями у 2016 р. порівняно з 2013 р., %
Джерело: [2]

Таким чином, у структурі експорту досі переважає частка низькотехнологічної продукції – продукції агропромислового комплексу та металургії, що характеризує слабкість економіки України та неефективне використання ресурсів. Хоча варто звернути увагу на частку ІТ послуг, яка протягом останніх років показує високі темпи зростання, що, безумовно, є позитивним. Розвиток зазначеного сектору здатен формувати умови зростання інших секторів національної економіки, оскільки впровадження його продукція сприяє суттєвому підвищенню продуктивності праці тощо. Але тут варто зауважити, що експорт продукції ІТ сектору України у певній мірі є «сировинним», оскільки зазначена продукція в подальшому використовується у ланцюгах створення доданої вартості іноземними високотехнологічними виробництвами, при цьому фактично не маючи попиту на внутрішньому ринку. Збереження такої ситуації не лише не дає очікувань на стрімке економічне зростання, а й становить загрозу подальшого поглиблення кризових явищ.

Саме тому заходи щодо здійснення структурних змін в економіці мають бути спрямовані не лише на збільшення обсягів виробництва та експорту простої низькотехнологічної продукції (хоча на даному етапі саме експорт зазначеної продукції дає країні основний обсяг валютних надходжень, від чого ні у якому разі не можна відмовлятися), а, в першу чергу, на розвиток виробництв складної продукції з переважаючою часткою високих технологій. Проте, в умовах як обмеженої можливості підтримки таких з боку держави, так і недостатнього рівня капітальних інвестицій, важливим є досконалий аналіз потенціалу економіки країни з метою

визначення пріоритетних підприємств та галузей в цілому з метою цільового зосередження заходів підтримки їх розвитку.

Класифікації технологій та продуктів відповідно до рівня їх технологічності приділено значну увагу багатьма приватними та державними організаціями у різних країнах, а також міжнародними організаціями [3]. В Україні з метою ідентифікації високотехнологічних промислових підприємств, оцінки їх поточного техніко-економічного рівня та виявлення потенціалу випуску високотехнологічної продукції затверджено Методологію ідентифікації українських високотехнологічних промислових підприємств [4]. У даній методиці наведенні визначення сутності таких понять як «високотехнологічне промислове підприємство», «високі технології», «високотехнологічні продукти», «високотехнологічні процеси», «технологічно орієнтовані працівники» тощо. Також у Методиці наведено переліки конкретних високотехнологічних товарів (за кодами УКТЗЕД), високих промислових технологій за основними групами та професій технологічно орієнтованих працівників (за кодами КП).

Основоположною категорією серед перелічених вище, є «високі технології» - систематизовані передові знання на певний момент часу, спрямовані на випуск продуктів чи створення процесу, які є принципово новими (тими, що не мають аналогів) або новими в певній області знань, застосування яких дозволить отримати монопольне положення на міжнародному ринку або покращити конкурентні позиції того, хто їх розробляє чи застосовує, та отримати додану вартість [4]. Зазначене визначення є досить загальним, що ускладнює можливість класифікувати виробництва за рівнем їх технологічності.

Одним із інструментів, що дозволяє визначити можливості розвитку економіки за рахунок технологічного прогресу є Індекс економічної складності (Economic Complexity Index, ECI) [2]. Розробники зазначеного показника описують економічну систему країни через її диверсифікованість (скільки різних видів продукції може зробити країна) та розповсюдженість продукту, що виробляється країною (скільки країн можуть зробити такий самий продукт).

Так, складними є економіки, які можуть об'єднувати великі обсяги відповідних знань, щоб виробляти різноманітні наукоємні продукти, що можна розглядати через мережі взаємодії. Простіші ж економіки, навпаки, мають більш вузьку базу продуктивних знань, як наслідок, виробляють простіші продукти, що вимагають менших мереж взаємодії.

Ще як зазначав Й. Шумпетер: «Виробляти – означає поєднувати досяжні речі й сили. Кожен метод виробництва позначає якимсь певне поєднання... Блага нижчих порядків, якщо вони не є безпосередніми дарами природи, завжди постають із комбінування благ вищих порядків. Під час послідовних виробничих процесів чи комбінацій кожне благо дедалі більше перетворюється на споживчий товар завдяки додаванню інших благ, які належать до більшого чи меншого числа порядків[5].»

Саме створення «нових комбінації» благ «нижчих порядків», які у подальшому Й. Шумпетер назвав «інновації», можуть призвести до справжнього розвитку економіки.

Отже, аналіз складності економіки країни та розповсюдженість продукції, яку вона виробляє, дозволяє визначити точки її зростання не за рахунок екстенсивних, а за рахунок інтенсивних факторів.

Станом на 2016 рік Україна у рейтингу за ЕСІ посідала 47 місце серед країн світу (див. табл.), погіршивши свої позиції у порівнянні з попередніми роками, що спричинено скороченням експорту більш складної продукції таких галузей, як хімічна промисловість, машинобудування тощо. Хоча маючи у своїй структурі експорту складні та малорозповсюдженні товари (оптична та медична апаратура, електронні машини та обладнання, авіаційна продукція, продукція органічної хімії тощо), їх питома вага у сукупному обсязі експорту залишається не значною [2]. Зазначене ще раз підтверджує необхідність зосередження стимулюючих заходів саме на тих позиціях, які дозволять покращити позиції у рейтингу і як наслідок пришвидшити темпи економічного зростання. Так, за прогнозом дослідників Гарвардського центру міжнародного розвитку, здійсненого до 2016 року, складність Української економіки дозволяє досягнути темпів її зростання до понад як 5 % на рік, що є найвищим показником серед країн Європи [2].

Таблиця - Місце України у рейтингу економічної складності (ЕСІ)

Рік	Місце України у рейтингу	Значення ЕСІ
2011	42	0,537
2012	41	0,484
2013	42	0,471
2014	41	0,49
2015	43	0,315
2016	47	0,249

Джерело: [2]

Наступним показником, що має бути врахованим при визначенні пріоритетних виробництв є рівень локалізації виробництв. Саме високий рівень локалізації високотехнологічних виробництв сприяє розвитку супутніх галузей – постачальників, а відповідно і створенню додаткових робочих місць, створенню більшої доданої вартості у межах країни, зростанню позитивних ефектів від інвестицій та скороченню імпортозалежності. Локалізація дозволяє увійти в міжнародні ланцюжки створення вартості з вітчизняним продуктом і водночас досягти більшого економічного ефекту в сенсі перерозподілу інвестиційних доходів на користь своєї країни [6].

Ще одним важливим моментом у контексті підтримки вітчизняних експортерів з високим рівнем локалізації є те, що такі заходи дозволяють уникнути порушень угод вільної торгівлі, правил СОТ тощо, оскільки відносяться до нетарифних, стимулюючих, а не дискримінаційних щодо імпортованих товарів заходів. Так, наприклад, згідно правил СОТ забороняється

порушувати торгове правило, за яким імпортом товарам на території будь-якої країни-учасниці угоди СОТ має надаватися режим не менш сприятливий, ніж товарам національного походження [7].

Отже, заходи з локалізації виробництва залишатимуться важливою складовою промислової політики як ефективний інструмент інтеграції економічних ресурсів країни, потенціалу її виробничих галузей до коопераційної взаємодії з іноземними компаніями та вбудовування у глобальні ланцюжки створення вартості [6], з одного боку, а з іншого, є ще одним індикатором, що дозволяє визначити тих суб'єктів господарювання, державна підтримка яких призведе до максимального економічного ефекту від таких заходів, при цьому не призведе до порушень міжнародних торговельних правил.

Дотримання міжнародних торговельних правил є наступним важливим моментом, що має бути врахованим при розробці системи заходів підтримки вітчизняних експортерів. Зазначені правила містять багато обмежень щодо певних інструментів державного регулювання (встановлення деяких тарифних та нетарифних обмежень, дискримінація імпортованих товарів тощо).

Саме тому акцент має бути зроблено на підтримку конкретних виробників, які за запропонованими вище критеріями, мають стати точками зростання як експорту, так і економіки країни в цілому. Такими заходами підтримки можуть бути експортні субсидії, кредити, податкові пільги, страхування та фінансування зовнішньоекономічної діяльності, надання пільгових умов для імпорту новітніх технологій, обладнання та комплектуючих тощо.

Важливими також є інструменти непрямої дії, такі, як: проведення роботи з галузевими асоціаціями, місцевими органами влади, які відповідають за розвиток торгівлі, допомога у дослідженні ринків, підготовці кадрів, підвищенні кваліфікації тощо. Зазначене є не менш важливим, ніж фінансова підтримка, оскільки вітчизняні суб'єкти господарювання (особливо представники малого та середнього бізнесу) потребують значної інформаційно-консультаційної підтримки виходячи на нові для України ринки, особливо такі складні, як Європейський. Кожна країна виставляє свої умови щодо якості продукції, її безпечності, в кожній країні свої ставки мита та інший ринок, споживачі надають перевагу різним категоріям товарів, різної якості.

Варто зауважити, що протягом останніх років у даному напрямку зроблено значні кроки. Так, розроблено експортну стратегію України, яка визначає пріоритетні ринки для країни та розробляються секторальні експортні стратегії для різних галузей. Також, ще у 2015 році, створено Офіс з просування експорту, який надає широкий спектр консультаційних та освітніх послуг приватним компаніям. У 2017 році для сприяння координації дій органів державної влади щодо підтримки зростання експорту та спрощення процедур міжнародної торгівлі створено Раду з міжнародної

торгівлі, як консультативно-дорадчий орган КМУ. У найближчій перспективі запрацює Експортно-кредитна агенція [8].

Висновки. Таким чином структура зовнішньої торгівлі виступає як важливим об'єктом державної структурної політики, так і інструментом її здійснення одночасно. Аналіз структури торгівлі дозволяє зрозуміти що саме країна виробляє, а також на скільки інноваційною є її економіка. Саме тому державою мають вживатися всі можливі заходи (як стимулюючі, так і протекціоністські) для сприяння експорту високотехнологічної конкурентної продукції з максимально створеною в межах країни доданою вартістю. Для цього важливим є формування критеріїв визначення пріоритетних галузей та виробництв з урахуванням складності економіки країни, з метою стимулювання їх розвитку та зростання експортного потенціалу. Це дозволить спрямувати обмежені ресурси саме в ті виробництва, які стануть точками зростання, підвищать конкурентоспроможність економіки країни на зовнішніх ринках, а головне дадуть поштовх до позитивних структурних зрушень у національній економіці у галузевому, регіональному та інших аспектах.

Література:

1. Державна служба статистики України: веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 06.03.2019).
2. Atlas of Economic Complexity: веб-сайт. URL: <http://www.atlas.cid.harvard.edu>
3. Мех О.А. Товарна структура зовнішньої торгівлі України як індикатор науково-технологічного та інноваційного розвитку економіки. *Наука та наукознавство*. 2011. № 3. С. 24-30.
4. Про затвердження Методики ідентифікації українських високотехнологічних промислових підприємств: Наказ Міністерства промислової політики України від 08.02.2008 р. № 80. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/file/v0080581-08>
5. Шумпетер Й. Теорія економічного розвитку: Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу / Пер. з англ. В. Старка. – Видання 2-е, допов. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2014. 246 с.
6. Шовкун І.А. Локалізація виробництва – світова практика та висновки для України. *Економіка і прогнозування*. 2017. № 2. С. 31-56.
7. WTO Agreement on Trade-Related Investment Measures (TRIMs). WTO Analytical Index: Investment. URL: <https://search.wto.org> (дата звернення 06.03.2017).
8. Страх Польщі перед українською курятиною та ядерні реактори з Росії: з ким і чим торгує Україна. *Апостроф*: веб-сайт. URL: <https://apostrophe.ua/ua/article/business/industries/2019-02-12/strah-polshi-pered-ukrainskoj-kuryatinoj-i-yadernye-reaktoryi-iz-rossii-s-kem-i-chem-torguet-ukraina/23769>